

MED KNJIGAMI

O PREVODU HEINEJEVE LIRIKE

Za evropskega arijskega človeka, za Nenemca, nemško-židovski pesnik Heinrich Heine ni problem. Zanj je Heinrich Heine eden najpomembnejših in največjih nemških poetov, morda med najčistokrvnejšimi liriki sveta. Izrazit pripadnik svojega rodu, a vendar dragocen tvorec občečloveških umetniških vrednot, v klasični dobi vstajajočega meščanstva in pridobitništva eden najnaprednejših in najborbenejših duhov, ki si je sam nadel ponosni bojni vzdevek: »Jaz sem meč, jaz sem plamen!«

Za povprečnega Nemca, torej za pretežno večino tega naroda, pa je Heine kočljiv problem. To problematiko je dobro označil Mile Klopčič v kratki, zgoščeni in jedrnaty Spretni besedi svojemu prevodu Heinejevih Izbranih pesmi.* Tam pravi o njem: »Boj za Heineja in proti njemu se je vnel kmalu po njegovem nastopu, divjal je vse njegove žive dni in traja še danes, čeprav v zmanjšani meri...«

Sto let je že minilo lani od pesnikove smrti in še ni poravnan tragični nesporazum med pesnikom in med ljudstvom, iz katerega je izšel. Uradno-demokratska Nemčija se je sicer obletnice pesnikove smrti vljudnostno spominjala, vmes pa so se čuli rezki, zadirčni, sovražni glasovi. In ti glasovi s tostran Rena so v čudnem, skorajda bolelnem nasprotju z ljubeznijo, ki krasi pesnikov grob na Père Lâchaisu v Parizu s cvetjem in vijolicami. Od kod ta antagonizem, ki je globlji kakor samo plod dveh različnih nazorov?

Res je Heine povedal marsikaj bridkega in morda tudi krivičnega na račun nemškega filistra, njegovih ustanov, njegove politične zaostalosti in nazadnjaštva, toda satira je končno kamen spotike samo za sodobnike, potomci pa se ji smejo. Heineju pa je Nemci očitno ne morejo odpustiti, kakor da je v pojavu Heineja samega nekaj stalno iritantnega zanje. Zdi se, da je res tako. Heine sam nikakor ni kaka enostavna premočrtna natura. Njegov notranji ustroj je zapleten in kompliciran, poln tragičnih protislovij. Njegovo najbolj tragično življenjsko protislovje: Nемец — Jud. Torej krivično zapostavljen, skoraj brezpraven Nемец. V mraku nemškega nazadnjaštva svoboden, širok, luciden duh. To je tragika genija v vseh časih. Specifično Heinejeva tragika pa je končno še rezka neskladnost med resničnim in iskrenim čustvom ter med ostrim, posmehljivo kritičnim intelektom, ki pesnika sicer brzda v njegovem čustvenem zanesenstvu, a le pogosto vdira v njegov čustveni svet kot mučen in neprijeten, frivolno ciničen element.

Pa vendar je na paradoksen način vprav ta nemški Jud, ki je bil pravemu avtohtonemu nemštvu v marsičem tako daljen in tuj, dojel bistvo, obliko in duha nemške ljudske pesmi, jo čustveno-tvorno podoživljal in na novo ustvarjal bolj kot le kateri nemških pesnikov pred njim in za njim. Ubral je ton, verz in ritem tako, da Heinejeva drobna ljubezenska popevka še danes ljudstvu govori prav tako do srca kot vsaka prava in nepopačena

* Heinrich Heine: Izbrane pesmi. Poslovenil Mile Klopčič. 1956. Slovenska Matica v Ljubljani. Str. 184. (Vezana beseda 10).

narodna pesem. Tako je na primer njegova Lorelei ponarodela že mnogo prej, preden jo je za tako proglasil hitlerjevski rasistični bes.

A kaj je pravzaprav ta pesem? Heineja kot prozaika po pravici štejejo za utemeljitelja in stvaritelja modernega feljtona, seveda ne feljtona v današnjem zloglasnem pomenu besede, kakor so ga Heinejevi potomci in ponesemovalci nemško-judovskega porekla pozneje popačili in razplitvili. Heinejev feljton, ki se včasih razraste tudi v esej ali razpravo ali potopis ali kritiko, je klasični prvotni feljton, ki je drobna umetnina zase, umetniško izpiljena in pesniško poglobljena. Ta klasični feljton na širok, kultiviran in razgledan način v lahkotno zabavnem, včasih pesniško čustvenem ali kritično polemičnem in satirično kritičnem ali sarkastičnem tonu govori o vseh mogočih stvareh: o drobnih dnevnih dogodkih in doživljajih prav tako kakor o svet pretresujočih pojavih.

Zdi se, da so tudi Heinejeve drobne lirične pesmi ali njegove satirične poeme (»Atta Troll« in pa »Nemčija, Zimska pravljica«) taki doživljajski zapisi, seveda vsebinsko in emocionalno do skrajnosti zgoščeni, ritmizirani in čustveno prežeti ali ironično poantirani. In to stane včasih več napora kakor kaka obširna razprava v prozi! Saj je znano, kako neutrudno je Heine pilil svoje verze, da so naposled zadobili tisto skoraj monumentalno, brezprimerno preprostost, ki jo imajo danes. Ravno zaradi te čudovite preprostosti, zaradi njene melodičnosti, tanke niansiranosti izraza, svojevrstne, nemški narodni pesmi svojske ritmike je Heinejevo pesem tako težko presajati v tujo jezikovno sfero.

Tu nastaja vprašanje prevajanja lirike nasploh. Prevajanje lirike je najtežavnejša in najnehvaležnejša naloga. Da, vprašanje je, ali je lirika sploh prevedljiva. Ali ne gre često tudi v najvernejšem, formalno najbolj dognanem prevodu v izgubo prav to, kar je v izvirniku najbolj očarljivo, tisti neopredeljivi nadih, ki ga ni mogoče nikdar povsem posneti v tuji govorici. ne ga docela izraziti v muzikalni ritmiki izvirnika? Ena najlepših Heinejevih pesmi je »Du bist wie eine Blume:«

Du bist wie eine Blume,
so hold und schön und rein;
ich schau' dich an, und Wehmut
schleicht mir ins Herz hinein.

Kako naj se prevedejo ti verzi s svojimi značilnimi učinkovitimi enozložnicami? Nemogoče! Mile Klopčič prevaja to kitico zelo verno, domiselno in pesniško lepo s stih:

Tako si lepa, mila
in čista kakor cvet,
pogledam te — in v srcu
sem z žalostjo prevzet.

Se večja težava je z drugo kitico, ko dado citirane enozložnice v obratnem zaporedju pesmi tako močan in nepogrešljiv zaključni poudarek:

Mir ist, als ob ich die Hände
aufs Haupt dir legen sollt',
betend, dass Gott dich erhalte
so rein und schön und hold.

Mile Klopčič pa pravi:

Na glavo bi rad položil
ti prste svojih rok
in molil, naj čisto in milo
in lépo te ohrani bog.

Ne glede na »prste svojih rok« (morda bi bilo bolje dlani) in ne glede na to, da je misel popolnoma točno povzeta in deloma tudi osnovno občutje, tista pobožna in skrbna zavzetost nad lepoto in čistostjo človeškega bitja — pa vendar, ali ni to že znaten odmik od izvirnika, ali ni čutiti, da je to že neki drugi ton, druga melodika, že tako rekoč neka druga pesem? Pa tako je pač skoraj vedno z vsem, tudi najboljšim prevajanjem lirike.

Zato si prevajalci lirike v težnji, da bi se čim popolneje približali izvirniku, navadno izbirajo dve poti. Ali da se čim tesneje oklepajo izvirnika, skušajoč ohraniti čim več njegovih formalnih in melodičnih posebnosti in lepote, ter si jih prizadevajo ponekod podajati kar v ritmizirani prozi, zavvedajoč se, da jih ni mogoče ukleniti v adekvatne verze tujega jezika. Ali pa da svobodno ravnajo z izvirikom, skušajoč ustvariti čim bolj adekvatno umetnino, ter pri tem v duhu svojega jezika pogosto spreminjajo celo ritmiko in melodijo, formo in stil. To seveda niso več prevodi v doslovnem pomenu besede, temveč samo v prenesenem smislu, torej prepesnitve ali nove pesnitve, ki so v umetniškem pogledu tem bližje izvirikom in tem močnejše, čim močnejša je umetniška sila prevajalca in čim bližji in čim kongenialnejši je poet-prevajalec stvaritelju izvirnika. Vsak prevod nosi na sebi pečat svojega tvorca.

Francozi, kot je znano, prevajajo liriko zvečine v ritmizirani prozi, Nemci pa se večinoma tesno, rekel bi, pedantno oklepajo izvirnika ali pa ubirajo, vsaj pogumnejši in tvornejši, neko srednjo pot. Samo veliki pesniki si res lahko dovolijo svobodno prepesnitev lirike. Tako je zame Lermontova rusko besedilo neprevedljive Goethejeve pesmi »Über allen Gipfeln« ena najčudovitejših liričnih stvaritev, morda v svetovni literaturi najboljši prevod teh Goethejevih stihov, ki jih poznamo tudi Slovenci v mnogoterih, tudi literarno dobrih in vernih, a v primeri z originalom neadekvatnih prevodih. In dasi vnaša rusko besedilo v nemško pesnitev celo tuj element, tujo podobo, je celota vendar povsem enakovredna Goethejevi »Popotnikovi nočni pesmi«; s svojo sklepno uteho »Warte nur, balde / ruhest du auch« — »Podaždi nemnogo / otdahnoš i ty... izzveni v povsem adekvatno občutje poslednje umiritve. — Enako svobodno ravna Lermontov tudi s Heinejem. Znano Heinejevo pesem »Ein Fichtenbaum steht einsam« je ruski poet svobodno prepesnil tako, da je dal prevodu celo drug metrum in da je posamezne verze razširil za več stopic. Niti to, da je Heinejev Fichtenbaum moškega spola, ki hrepeni z mrzlega severa po svoji ljubljeni palmi v daljni in topli južni deželi, ni oviralo Lermontova, da ne bi bil obdržal svoje ruske smreke- sosna, a je v svoji genialni prepesnitvi vendarle izrazil vse pesnikovo žarko hrepenenje. Mile Klopčič prevaja to pesem veliko točneje: »Na severu bor samoten / stoji sred goličav.« Dobesedna, skoraj suha ugotovitev izvirnika z močnim poudarkom moškega in ženskega elementa ter brez Lermontova zanosnejšega opisa (ki je tu Heineju tuj): »Na sjeverje daljnem stoit odinoko« — »Na severu daljnem stoji osamela«. Kratek, zgoščen, lapi-

daren izraz izvirnika odlikuje tudi Klopčičev prevod, ki bi se lahko imenoval mojstrski, če ga ne bi v drugi kitici rahlo kazili nečisti rimi: »zeléni« — »sténi«.

Zvest slovenski tradiciji od Prešerna dalje, se drži Klopčič v prevajanju lirike srednje poti. Vendar sodim podobno, kakor je ugotovil že Janko Glazer v »Novih obzorjih«, da je Klopčičev prevod Heineju bližji in pesniško pomembnejši, kadar se giblje prevajalec čim bolj svobodno, v smeri, ki jo je zadnji čas, kot kaže, ubral tudi prevajalec B. Vodušek na primer v prevajanju lirike Tina Ujevića (»Naša sodobnost«, št. 4, 1957) in ki jo je nakazal, dasi ne vedno posrečeno, že v svojem prevodu »Fausta«. Mile Klopčič se je očitno sam prav dobro zavedal nevarnosti, ki grozi prevajalcu, če bi predobesedno prevajal Heinejeve drobne lirične zapiske, te najobčutljivejše bisere njegove poezije, podobno, kakor so to pogosto delali njegovi predniki (Benkovič i. dr.) in katerih prevodi so tudi zategadelj ostali precej neopaženi. Prevajanje Heineja, zlasti njegove drobne lirike, zahteva močnega tvornega poeta, če ne, so prevedeni izdelki, ki jih nudi, zgolj ljubiteljstvo in amaterstvo. Klopčičevi prevodi to seveda niso. Tudi če kake pesmi v celoti mestoma niso prevedene čisto v Heinejevemu duhu, so vsaj posamezne kitice, ki skoraj vedno prepričljivo govore o tem; pesmi tudi kot celota vedno pričajo o spretnem in veččem ter izkušenem prevajalcu, o tankočutnem liriku, čigar najlepša možnost in lastnost je težnja po čim preprostejšem izrazu. V tem je Mile Klopčič Heineju blizu, kajti Heine kot lirik je bil v tem nedosežen mojster. Na splošno je, ne da bi po profesorsko z rdečim svinčnikom v roki sledil kitico za kitico in verz za verzom ter brskal po malenkostih ter filoloških in drugih odtenkih, prevod Heinejeve lirike, tudi če ni vedno heinejevski, dobro, solidno literarno-umetniško delo.

Svobodneje kakor v tanko tkani liriki se prevajalec lahko giblje v pripovedni ali socialni ali satirični pesmi. Tu se je tudi Klopčič intimneje približal Heinejevemu duhu in izrazu. Tako na primer v »Grenadirjih«, »Belzacarju«, »Lorelaji«, čeprav brez melosa ljudske pesmi, v »Romanju v Kevlaar«, tudi morda v »Child Haroldu« i. dr. Še bližji pesnikovemu izvirniku je M. Klopčič v Heinejevi satirični in politični pesmi. Tu ravna prevajalec zelo svobodno, saj je v pesnitvi »Nemčija« brez škode izpuščal nekatere kitice, tako v XVI. poglavju (»Gost pri Barbarossi«) kar štiri kitice, ki so časovno preveč odmaknjene sodobnemu bralcu, in v XXVII. poglavju (»Svarilo«) uvodno kitico. Žgoča Heinejeva satira in ironija v tej pesnitvi sta mestoma odlično posneti, zato je samo škoda, da ni cikel »Nemčija« preveden v celoti. — V zadnjem, četrtem oddelku Klopčičevega izbora, ki je prerešetan s simpatično samokritičnostjo, a vendarle osvetljuje pesnika z vseh vidnejših zreljšč njegove umetnosti, je posebno močan in dojmljiv prevod slavnih »Slezjskih tkalcev« z njihovim pretresljivo-uporniškim refrenom: »mi tkemo, mi tkemo!« Končno je v tem oddelku prevedenih tudi nekaj pesmi iz dni pesnikovega dolgotrajnega trpljenja, ko je njegova dostikrat tako igriva, lahkotna in malce površinsko ironična popevka izzorela in dogorela v grenke in resnobne ritme:

Poslednja luč goretí skuša.
Še enkrat sikne — več je ni.
Ta luč bila je moja duša.

Klopčičev izbor je prva literarno in umetniško dostojna slovenitev Heinejeve poezije. In Slovenska Matica je s tem, da je sicer z veliko zamudo, a vsaj za stoletnico pesnikove smrti izdala ta izbor, opravila važno kulturno nalogo. Ta okusno izdana knjiga ni samo lepa počastitev spomina velikega naprednega poeta, marveč hkrati resnična obogatitev našega slovstva.

Fran Albreht

DANE LOKAR, PODOBA DEČKA

Pričujoča knjiga* je nastala v samotni — daleč od dandanašnjih življenskih in umetniških vrtincev, na bregu spominov in razmišljanj o davni mladosti. Zato je v njej mnogo čisto, samotarsko svojske izpovedi ter mnogo čudne, zastrte lepote, ki te navda s podobnim občutkom kakor temačen, z dragocenim pohištvom in podobami okrašen salon. Zategadelj pa je knjiga tudi nenavadno mirna, vse premalo razburljiva, da bi razvnela in potolažila bralca, ki bo iskal na njenih straneh predvsem svoj čas. Če bo ta bralec dovolj potrpežljiv in pošten, bo Lokarjevi daljši noveli moral priznati svojevrstno lepoto, pisatelju pa zrelost in zanesljiv čut za estetsko mero, ne bo pa mogel mimo ugotovitve, da ga je vseskozi motila patina odmaknjenosti, s katero je preprežena lepota te knjige.

Dane Lokar brez dvoma riše lastno otroško podobo. Zato je ta portret izrazit in samostojen, brez para v galeriji otroških obrazov. Tudi okolica, v kateri se Lokarjev deček razvija, je nova in zanimiva. Zvestoba lastnim doživetjem je obrodila umetniški uspeh. Ta zvestoba pa je hkrati tudi ohromila ustvarjalni zamah: dečkov portret je namreč zelo statičen, začrtan zgolj z nekaterimi sorodnimi potezami. Številna drobna doživetja — nekatera so resnične psihološke mojstrovine — ne razodevajo dinamike, ki bi začrtala krivuljo dečkovega zorenja. Z drugimi besedami: v otrokovem življenju ni centralnega doživetja, bolečine ali radosti, ki bi do dna izpolnilo vse njegovo bitje in ga spremenilo v višji duhovni organizem. Pisatelj je dečku namenil protagonistovo vlogo, toda zaradi preneznatnega doživljajskega radija in skromne razvojne dinamike se je glavni igralec izprevrgel v statista.

Dečkovo podobo namreč odločno prerašča okolica. Iz nje je Lokar izluščil nekaj resnično imenitnih postav in prizorov. To so najlepše in najzanimivejše strani v knjigi in pisatelj je na njih do kraja uveljavil svojo nadarjenost za drobno, nekoliko zastrto, toda sila natančno psihološko portretiranje. Čudovita podoba je n. pr. stari kapelnik, tudi nekaj ženskih likov — ker je to v naši literaturi redkost, je treba še posebej poudariti — bo bralcu še dolgo lebdelo v spominu: mati, Petra in imenitna učiteljica. Tudi nekaterih prizorov — zlasti grozljivega domačega koncerta — ne bo zlepa pozabil. Ti liki in prizori bi zaslužili večjo veljavo in bi ob nekoliko globljem premisleku lahko dozoreli v samostojne novelistične kompozicije. Dečkova prisotnost namreč ne povzdigne kdo ve kako njihove cene. Kvečjemu narobe: ker je pisatelj ljubljenec slej ko prej samo deček, so te epizode dostikrat umetniško neizživete.

* Dane Lokar, Podoba dečka. Primorska založba Lipa. Koper, 1956.